

A BIZALOM KÖREI: A JÓINDULAT HERMENEUTIKÁJA ÉS A DEKONSTRUKTÍV IRÓNIA

ANTAL ÉVA

„[...] minden mondat, minden kijelentés alapvetően csak akkor válik megértetté, ha úgy érthetjük meg, mint valamely lehetséges kérdésre adott választ.”
(Hans-Georg Gadamer)

A megértés performatív, bizalmi aktus. Az olvasó belép, majd belehelyezkedik egy szövegvilágba, elfogadva annak játékszabályait, követi a gondolatmenetét, és hagyja magát sodortatni annak retorikájától. Kérdés, hogy ilyenkor az egyén inkább magát olvassa-e (újra és újra), vagy hagyja a másikat szóhoz jutni. Sok szépet elmondtak már a szöveg bizalmi köreiről: ott van az egyensúly boltíve, a hermeneutikai köre (inkább ellipszise), a dekon (kon)centrikus körei, vagy inkább annak sosem záródó megértés spirálja (nézőpont kérdése). Gadamer jóindulatú hermeneutikája az interpretáció egyéneket összekötő hídjáról beszél, míg Derrida vagy hangsúlyosan a másik oldalt (a Másikat) képviseli, vagy az egyének közti szédítő szakadékra hívja fel a figyelmet. Kettőjük dialógus-kísérlete mindenképpen tanulságos bizalmi gyakorlat. Szövegemben a Gadamer-Derrida megértéskísérlet kudarcát járom körbe: vajon két, a szöveg és az olvasás iránt ennyire elkötelezett gondolkodó miért bizonytalanodik el értelmezői képességében, és miért válik bizalmatlanná a másik, illetve a saját, a másikat megérteni vágyó gesztusával szemben?

Tulajdonképpen már régóta készültem írni a Gadamer-Derrida vitáról. Úgy értem, nem a hermeneutika és a dekonstrukció majd négy évtizedes csörtéjéről, bár nyilván ez adja a háttérét a konkrét, számomra érdekes találkozóknak. Közben ráleltem a *Beszélőben*, hogy egy rövid írásában, *A létre nem jött beszélgetésről* címmel erről Vajda Mihály is elmereng:

Számomra mindig kérdés volt, miért nem találkozott soha a hermeneutika és a dekonstrukció. Miért van az, hogy a modern kontinentális filozófia két fontos gondolata majdhogynem idegenként ment el, megy el egymás mellett, holott mindkettejüknek a fő törekvése a megértés: hogy megértsük hagyományainkat, szövegörökségeinket,

megértsük a Másikat, és – talán a legfontosabb – megértsük önmagunkat. Vajon a megnemértés e tagadhatatlan ténye mögött egyszerűen egymással összeegyeztethetetlen filozófiai beállítódások rejlenek, vagy – a magatartásnak egy valószínűleg mélyebben fekvő szintjén – valami más?¹

1981 áprilisában, Párizsban – hosszas előkészületek után és nagy várakozások közepette – találkozott Hans-Georg Gadamer és Jacques Derrida, hogy dialógusba és vitába bocsátkozzon a megértés hermeneutikai és dekonstruktív megközelítéséről, illetve interpretációjáról, vagyis az interpretáció interpretációjának kérdéséről. Megkísérlem bemutatni, mi történt, illetve mi nem történt az ominózus eszmecsere. Tőlem idegen módon, a vitában ezúttal nem az ördög ügyvédje lennék (és nem szándékom Derridát idézni egyvégtében), hanem a másik fél pártjára helyezkedem. A vita és a hozzá íródott kommentárok, levelek és tanulmányok külön kötetben jelentek meg németül (*Text und Interpretation*), franciául és angolul is (*Dialogue and Deconstruction*) – ez utóbbi alapján közölt válogatást a *Literatura* 1991/4-es száma, vagyis magyarul is hozzáférhető a vita és recepciójának némely darabja. Megjegyzem, pontosan az maradt ki a magyar válogatásból, amiről beszélni fogok: a kérdés-felelet játéka.

Előrebocsátom, hogy ugyan fizikálisan jelen volt a hermeneutika és a dekonstrukció két kultikus alakja a megértés és a másokra odafigyelés fontosságának teljes tudatával, a párbeszéd meghiúsult. A Gadamer-Derrida párbeszédet leginkább annak hiánya jellemezte. Gadamer – németül – felolvasta azóta elhíresült *Szöveg és interpretáció* tanulmányát, majd Derrida feltett három kérdést, melyekre Gadamer válaszolt. Ezt követően Derrida – franciául – felolvasta *Két kérdés aláírásokat értelmezve (Nietzsche/Heidegger)* című szövegét, és a két gondolkodó remekül elbeszél egymás mellett. Szövegemben körüljárnam (sőt, körülbánolnam), hogy a vitapartnerek mely gondolatokon, értelmezésbeli pontokon közeledtek, illetve távolodtak a másikat annyira érteni akaró pozíciójukban. Nem célom a hermeneutika és dekonstrukció összes párhuzamos, illetve széttartó vonalának követése, ezért három fő mozzanatra figyelnék: 1. a dialogicitás és megértés, 2. a nyelv és fordítás, valamint 3. a játék és ironia kérdéskörére. Mindeközben szövegem keretét a kör, a körök, a saját és a más köreinek tiszteletben tartása adja.²

¹ Vajda Mihály: A létre nem jött beszélgetésről, *Beszélő*, 2008. április. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-letre-nem-jott-beszelgetesrol>

² Ha már a saját köröknél tartunk, a konferencián illusztrációként diákat is bemutatam. Egyrészt, akkor tértem vissza egy máltai konferenciáról, ahol a populáris kultúra, az

1. DIALOGICITÁS ÉS MEGÉRTÉS

A gadameri *Szöveg és interpretáció* igen messziről indul, és igen szerteágazó módon kívánja bemutatni a megértés művészetét. Revelatív passzusai-
ban többek közt a „szöveg”, a fordítás, mint interpretáció, „a hermeneutikai
valamit-mint-valamit-megértés”, az „olvashatóság”, a „horizontösszeolvadás”,
„szövegellenes szövegek”, a „belső hallás” és a szójáték kulcsfogalmairól van
szó (mind idézőjelben szerepel a szövegben is). A hermeneutika történetének
bemutatásakor a teológiai és jogi előzmények mellett a szókratészi-platóni
dialógusok, a hegeli dialektika is megemlítődik, hogy majd Gadamer eljusson
Heideggernek a hermeneutikai körről szóló értelmezéseihez, ahogy az „volta-
képpen magában a világban-benne-létnek [*In-der-Welt-Sein*] a struktúrájára
mutat”³. Figyelemreméltó, hogy miközben Gadamer összegzi gondolat-
rendszerének szervező elveit, bemutatja fogalmait, vagyis bizalommal fordul
a Másik felé, hogy megérti őt, mindemellett – önmegértő gesztussal –
megpróbál kilépni saját köréből, és reflektál (leendő) vitapartnerének eszme-
rendszerére is. Egyes bekezdéseiben (pontosan csak egyben) Gadamer már
belehelyezkedik a saját igazát (és módszerét) védelmező szerepkörbe,
Derridát ezzel a kérdező és támadó szerepbe pozicionálja:

Ilyen körülmények között igazi kihívást jelent számomra az újabb
francia jelenségekkel való találkozás. Különösen Derrida vetette a
kései Heidegger szemére, hogy valójában nem törte meg a metafizika
logocentrizmusát. Mondván: azzal, hogy az igazság lényegére vagy a
lét értelmére kérdez, még mindig a metafizika nyelvét beszéli, amely
az értelmet mintegy kéznéllevőnek [*vorhandenen*] és felfedezendőnek
tekinti. Nietzsche itt radikálisabbnak véli.⁴

Ezt követően Derrida Nietzsche értelmezéséről esik szó valamint a kései
Heidegger lírai nyelvéről, majd Gadamer kijelenti: „Tisztában vagyok vele
– szemben a heideggeri felismerések francia továbbfejlesztőivel –, hogy
Heidegger »lefordítására« tett kísérleteim kirajzolják saját határaitam és

egyetemi oktatás és az akadémikus létforma kapcsolódásait jártuk körül; ez magya-
rázta a pop kultúrából vett utalásokat. A hermeneutikus kör mellett az egyik dián a
Meet the Fockers amerikai családi vígjáték híres a „bizalom körén kívül vs. belül
lenni” rajzot villantottam fel (lásd 1. ábra). Másrészt, a szövegben később előkerülő
vívókör metaforát is egy filmből vettem (*Zorró álarca*, lásd 2. ábra), ahol a kör emble-
matikussága mellett a vívás menete összekapcsolódik a jelenetet kísérő spanyol
tánczene lüktető ritmusával, s ez visszaköszön szövegem szaggatottságában.

³ Hans-Georg Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, Ford. Hévízi Ottó. In. *Szöveg és
interpretáció*, szerk. Bacsó Béla, Cserépfalvi, Budapest, 1991. 17-39, 18.

⁴ Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, 19. Kiemelés az eredetiben.

különösen azt teszik világossá, hogy milyen erősen gyökerezem magam is szellemtudományok romantikus hagyományában s azok humanista örökségében.”⁵ A bekezdés és az egész szöveg logikáját követve, Heidegger „lefordítása” körül, a közbeekelésnél valami félresiklik. A „szemben a heideggeri felismerések francia továbbfejlesztőivel” félmondat az eredetiben így hangzik: „vollends in der Konfrontation mit den französischen Fortführern”.⁶ Ezt inkább úgy fordíthatjuk, érthetjük, hogy „a heideggeri felismerések francia továbbfejlesztőinek hatására [mintegy azokkal *szembesülve*]” Gadamer belátja saját korlátait, ami kirajzolja megértésének horizontját. Gadamer ekkor már 81 évesen (Derrida 30 évvel fiatalabb) az új betörésének, beengedésének gyakorlatában, vagyis az új megértésére tett saját tapasztalatában képes önmegértésre és változásra. A transzgresszív kilépésért és önmeghaladásért 1:0 a német félnek. A vitapartnerek kettőse, a dialógus lehetne akár tánc, vagy éppen barátságos kardvívás is – ez esetben *touche! En garde!*

Gadamer szövegére reflektálva, Derrida három kérdést tesz fel. Az első a Másikhoz, a másik megértésében, a megértésben megnyilvánuló „jóakaratra” irányul, hogy vajon ez a fogalom nem a kantiánus, esetleg a heideggeri fogalmakhoz, s így az akarat metafizikájához nyúlik-e vissza. A második kérdés a gadameri szöveg egyik mellékszálát veszi fel, mikor a valamit rejtő *pretextusok* kritikájánál Gadamer – az ideológia mellett – az álmok szövegét említi, ti. ott szerinte „fel kell fedni az igazi értelmet”⁷. Derrida arra kérdez rá, hogy hogyan érvényesül a jóindulat hermeneutikája a pszichonalitikus analízisben, illetve cseppet sem köntörfalazva így fogalmaz: „vajon [a pszichonalitikus hermeneutika] nem tágítja ki az interpretáció kontextusát? [...] Hajlok arra, hogy azt gondoljam, az ilyesfajta megértés közelebb áll Nietzsche értelmezői stílusához a többi, Schleiermachertól Gadamerig tartó hermeneutikai tradícióhoz képest.”⁸ Az itt felvetett probléma aztán újabb kérdéshez vezet a kontextus és a fogalmak, például a szöveg vagy éppen a dialógus fogalma értelmének kitágításáról: vajon ez folyamatos bővítés, vagy az eddigiek megszakításával előálló újra-strukturálás? A harmadik észrevétel a megélt

⁵ Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, 19. Kiemelések tölem. A.É.

⁶ Han-Georg Gadamer: *Text und Interpretation*. In. Uő.: *Hermeneutik II. Wahrheit und Methode. Gesammelte Werke, Band 2*, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1993. 330-360., 333.

⁷ Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, 31.

⁸ Jacques Derrida: *Three Questions to Hans-Georg Gadamer*, Ford. Diane Michelfelder és Richard Palmer. In. *Dialogue and Deconstruction. The Gadamer-Derrida Encounter*, szerk. Diane P. Michelfelder és Richard E. Palmer, New York, SUNY, 1989. 52-54., 53. Az angol fordítás volt kéznél. Franciául lásd Bonnes volontés de puissance (une réponse à Hans-Georg Gadamer), *Revue internationale de philosophie*, 151 (1984), 341-343.

tapasztalat és a másik megértésének kérdését érinti: miszerint az, hogy a másik megértésének, egy-más megértésének prekondíciója nem az (össze) kapcsolódás (*rapport*) folytonossága, hanem inkább annak megszakítása, az összes közvetítés felfüggesztésével. Záró megjegyzésében Derrida még megkérdőjelezi a tökéletes megértés tapasztalatának eljövételét, hiszen korábban Gadamer az álmok „igazi értelméről” is beszél, majd felveti, mi van, ha valaki egészen másként tekint a szövegre. Tus, telitalálat (inkább hidegzuhany) – az állás 1:1.

A kérdések gyakorlatilag a gadameri alapfogalmakat zúzták szét, és „már mindig” a folytonosság dekonstruktív megszakítását vetítették előre. Ezen túl – retorikai szükségszerűségként – a problémafelvetések bevezetik a derridai szöveg tematikáját. Láthatóan hozzám, értelmezői habitusomhoz a derridai stílus áll közelebb, ám azt el kell ismerni, hogy Derrida meg sem próbálta a kapcsolódás látszatát kelteni a szövegértelmezés atyjával. Szinte elképzelem, ahogy Professor Gadamer összerezzen neve hallatán, melyet Derrida szépen beépített a hermeneutikus hagyomány Schleiermachertől Gadamerig tartó boltívébe, melynek alapját éppen aláásni készült.

Lássuk a válaszokat, hiszen eddig – leszámítva Gadamer tétova gesztusát, illetve Derrida mindent megkérdőjelező expozícióját – dialógusról tényleg nem beszélhetünk. Nos, Gadamer elismeri, hogy ha Derridának kérdései fogalmazódtak meg, akkor korábban nem sikerült világosan kifejtenie nézeteit a szövegről és az interpretációról. Bevallja, nehézséget okoztak neki a francia fejtegetései, ám ahhoz, hogy megértsük a másikat, erőfeszítéseket kell tennünk. Ezzel válaszol a jóindulattal kapcsolatos kérdésre, miszerint ennek semmi köze az etikához – „még az immoralis emberek is megpróbálják egymást megérteni”, hiszen bárki, aki kinyitja a száját, azt akarja, hogy megértsék. Ennek bizonyítéka, hogy Derrida is kérdéseket tett fel, feltételezve, hogy Gadamer meg fogja azokat válaszolni. A jóindulat vagy jó akarat a platóni *eumeneisz elenchoi*, a jóindulatú irányításra utal, ahogyan „a dialógusban az egyik fél nem a másik gondolatainak a gyengeségeit tárja fel csak azért, hogy bizonyítsa, neki mindig igaza van, hanem amennyire lehetséges, a másik nézőpontjának erősségeit keresi, hogy így, megvilágítva annak nézeteit, kapcsolódni tudjon”.⁹ Ám ez e megközelítés a dialektikáé és a szofisztikáé, nem a

⁹ Hans-Georg Gadamer: *Reply to Jacques Derrida*, Ford. D. Michelfelder és R. Palmer. In. *Dialogue and Deconstruction*, 55-57., 55. Németül Hans-Georg Gadamer: *Und dennoch: Macht des Guten Willens*. In. *Text und Interpretation*, szerk. Philip Forget, Munich, Wilhelm Fink Verlag, 1984. 59-61. Ezen a ponton elgondolkodtam, mennyire izgalmas lenne a vita minden idézetét összevetni a különféle fordításokban németül, franciául, angolul és magyarul. Erre most nem vállalkozom.

kantiánus etikáé.¹⁰ A pszichoanalitikus hermeneutikáról kijelenti, hogy mivel teljesen más irányt képvisel, eszébe sem jutott azt integrálni a hermeneutika általános elméletébe, mert a pszichoanalitikus interpretáció „nem azt próbálja megérteni, mit akar valaki mondani, hanem azt, amit valaki nem akar elmondani, sőt, még magának sem akar elismerni”.¹¹

Gadamer érti, hogy Derrida szakadásról (*rupture*, *ruptura*) beszél, és elismeri, hogy teljesen másként is lehet a megértéshez közelíteni. A kérdés az, mikor és miért fordul valaki ilyen megszakításhoz. Elfogadja, hogy Derrida elveti a harmonikus egyetértés naiv koncepcióját és a másik teljes megértésének lehetőségét. Ugyanilyen megfontolások alapján Derrida megkérdőjelezi az őszinte, közös megértésen alapuló dialógus tapasztalatát, míg Gadamer ismét Platónra hivatkozik és az *omologia*-ra (megfelelés, összhang). Elismértelve a korábbi evidenciát, miszerint Derrida a kérdéseivel párbeszédet kezdeményezett, Gadamer felteszi a legárulkodóbb kérdést: „Vajon Derrida tényleg csalódott, hogy nem tudjuk egymást megérteni?”¹² Derrida saját metafizikájának része ez a csalódottság és saját pozíciójának félreértése – pont, ahogyan Nietzsche, ő sem látja be, mindketten azért beszélnek, írnak, hogy megértsék őket. A zárlatban pedig – határozottan derridai stílusban – arról próbál beszélni, hogy az írások esetében „már mindig” törésről, szakadásról van szó. A szöveg betör a világunkba, magával ragad, magába ránt, vagyis nem csak megérint, hanem kiszakít és bevonz (a heideggeri lökés, *Stoss* szerepel itt). Ha komolyan vesszük a szöveg – az irodalmi, a költői szöveg – olvasatát, olyan „végső ponthoz nem érő” útra invitál, melyen odahagyhatjuk önmagunkat. Itt nincs szó öngazolásról, harmonikus egyetértésről: elveszítjük magunkat, hogy újra magunkra találjunk. „Magunkat adjuk fel, hogy felleljük magunkat” – fordítja Bacsó Béla,¹³ és sosem tudhatjuk, mi vár ránk, mit hoz felszínre ez a dialógus. Elmondható, hogy Gadamer tényleg nyitott volt a párbeszédre, végig próbált kapcsolódni – 2:1 a németnek.

Ezzel tulajdonképpen a vita maga véget ért, mivel a viszontválaszt követően Derrida felolvasta írását, melyben egy szó sem esett a gadameri értelmezésről, magáról Gadamerról sem. Ám Gadamert a vitát követő években foglalkoztatják Derrida kérdésfeltevései, vagyis kettőjük meghíusult dialógusa önkritikára készítette azt a felet, aki erre eleve hajlandóságot mutatott. A *Destrakció és dekonstrukció* című írásában böles belátással így reflektál kettőjük külön útjára:

¹⁰ A hamis kérdéstről és a látszat-dialógusok féligazságairól lásd Loboczky János: *Dialógusban lenni. Hermeneutikai megközelítések*, Eger, Líceum Kiadó, 2006. 105-112.

¹¹ Gadamer: *Reply to Jacques Derrida*, 56.

¹² Gadamer: *Reply to Jacques Derrida*, 56.

¹³ Bacsó Béla: Jó, ha értjük. Hans-Georg Gadamer halálára, *Zempléni Múzsza*, 2002. ősz, 78-81. http://www.zemplenimuzsa.hu/02_3/bacso.htm

Az egyik út: a dialektikától vissza a dialógushoz, a beszélgetéshez. Ezt az utat próbáltam járni én magam *filozófiai hermeneutikámmal*. A másik: a *dekonstrukció* útja, melyet főleg Derrida mutatott meg. Ez utóbbinál éppen hogy nem az a cél, hogy a beszélgetés eleveenségében felébredszük az elveszett értelmet. Ellenkezőleg: az értelem egységségét az értelemvonatkozások háttérében rejlő, a beszéd alapját képező szövedékében [...] az *écriture* ontológiai fogalmában kell egyáltalán feloldani s ezzel végrehajtani az igazi szakítást a metafizikával.¹⁴

A dekonstrukciónak a dialógussal és az élőbeszéddel szembeni averziója előkerül még a *Hermeneutika és logocentrizmus* és a *Fenomenológia és dialektika* című tanulmányokban is.¹⁵

2. NYELV ÉS FORDÍTÁS

A vita – a nem-vita – elemzői a problémák egyik forrásaként jelölik meg, hogy mindkét gondolkodó a saját nyelvén adott elő. Ha cinikus lennék, azt mondanám, legalább a fordítás nem vitt félre semmit. Gadamer bízik a fordításban, ugyan vitaindítójában felveti, hogy vajon a másik másságának megértésében „a nyelviség: híd vagy korlát”.¹⁶ Ugyanott kiemeli, hogy eredetileg az interpretáló szerep a tolmácsé, a fordítóé volt, innen vették át a szövegértelmező pozíció – sőt, az olvasás – jelölésére. 1981-ben Derrida nem foglal állást a fordítás kérdésében, de máshol szükséges rossznak tekinti a műfordítást. A *Mi a költészet?* című írásában az információs szupersztrádán összegömbölyödő sündisznóhoz hasonlítja a verset, mely védené magát, tüskéit felborzolja, de óhatatlanul átgázolnak rajta. Szövegekkel – és nem csak a költői szövegekkel – rendszeresen történnek balesetek: fordítások, félrefordítások, értelmezések vagy éppen félreértelmezések. Sőt, csak balesetek vannak, mert „nincs mit tenni (*poeien*), nincsen se «tisztá költészet», se tiszta retorika, se *reine Sprache*, se az-igazság-felmutatása-a-műben”.¹⁷

¹⁴ Hans-Georg Gadamer: *Destrukción és dekonstrukción*, Ford. Bonyhai Gábor, *Literatura*, 1991. 4. 336-346. 342. Kiemelések az eredetiben.

¹⁵ Bacsó idézi, hogy Gadamer halála után Derrida elismeri, hogy nem vállalta fel az érvek konfrontációját kettőjük 1981-es vitájában (*Jó, ha értjük. Hans-Georg Gadamer halálára*).

¹⁶ Gadamer: *Szöveg és interpretación*, 22.

¹⁷ Derrida: *Mi a költészet?* Ford. Horváth Krisztina és Simonffy Zsuzsa. In. *A poszt-modern irodalomtudomány kialakulása szöveggyűjtemény*, szerk. Bókay Antal, Vilesek Béla et al., Budapest, Osiris, 2002. 276-279, 278. A francia esszé az olasz *Che cos'è la poesia?* címen ismert, míg a szövegben Derrida végig megtartja a sündisznó olasz nevét, *istrice*, és tele rakja *str-* kezdetű francia szavakkal (*strada*,

Derridának a tiszta beszéd tagadásáról szóló provokatív kijelentése Walter Benjamin híres esszéjére, *A műfordító feladatára* utal, melyet egyébként Derrida maga is zseniálisan értelmez *Bábel – térítők* című írásában. Benjamin szerint „az igaz nyelv” titkai kerülhetnek felszínre a fordításokban, és „éppen ez a nyelv, amelynek sejtésében és leírásában áll az egyetlen tökéletesség, amit a filozófus remélhet”.¹⁸ Míg minden nyelv és minden egyes fordítás a tökéletes egész töredéke csak, addig tisztaságában és tökéletességében a *reine Sprache* üres és jelentésnélküli, mivel a jelentés a különbözőségekben áll elő. Az eredeti és a fordítás közötti viszony nem hasonlóságokon alapul, hanem metonimikus viszony, melyet legérzékletesebben az írás amfora-metaforája (Derridánál am-metafora) érzékeltet:

Nevezetesen, ahogyan egy edény cserepeinek ahhoz, hogy összeilleszthetők legyenek, a legparányibb részleteiben is követniük kell egymást, de azért még nem kell hasonlítaniuk, ugyanúgy kell a fordításnak – ahelyett hogy az eredeti mű értelméhez próbálna hasonlónvá válni – szeretően és az egyes részletekbe menően kiképeznie, a saját nyelvében, az eredeti műben kialakult így-értés módját, hogy ekképpen mindkét nyelvet, mint cserepeket, egy edény töredékeként, egy nagyobb nyelv töredékeként tegye megismerhetővé.¹⁹

Vagyis a nyelvekre szóródás és az értelemjelentések iránti bizalmatlanság jó dolog, ha fordításokról van szó. Végül is jelen szövegem is a gadameri tanulmány egyik mondata félrefordításának köszönheti létrejöttét, pontosabban annak, hogy „törést” észlelve a magyar fordításban, meg kellett nézmem a szöveghelyet az eredetiben, illetve még két-három fordításban (magyar, angol, francia). Ez némiképp az amfora-töredékek metaforájára alludál Benjamin esszéjében, és arra az ősbizalmi elgondolásra, hogy a cserepekből talán jobban összeáll az eredeti értelem. Derrida alapvetően óvatosan bánik a fordításokkal, Gadamer meghatóan ír a fordítás kultúrákat összekapcsoló erejéről. A német *Übersetzen* szó transzponáló, áthelyező értelmének hangsúlyozásával gyakran használja a híd-metaforát; egy helyütt „a tenger két partja közti átvitelről” beszél, máskor azt írja, hogy „a fordítás mintegy híd két nyelv között, miként ha két part között, ugyanazon a földön”, melyen

stress, structure, cata-strophe), mintegy érzékeltetve a poéma sajátos ritmusát és a szöveg tüskéit.

¹⁸ Walter Benjamin: *A műfordító feladata*, Ford. Szabó Csaba, In. Uő.: „A szirének hallgatása”. *Válogatott írások*, Budapest, Osiris, 2001. 71-83., 78.

¹⁹ Benjamin: *A műfordító feladata*, 80.

mindkét oldalról „állandó közlekedés folyik”.²⁰ Egyébként három évvel a párizsi találkozó után Gadamer egy Dallmayr-nak írt levelében a dialógus kudarcának egyik okaként maga is az eltérő nyelviséget említi meg, valamint hogy a vitaszövegek fordításaiiban németül elvesz valami Derrida nyelvének hajlékonyságából, illetve saját komolysága is szelidül franciául.²¹

3. JÁTÉK ÉS IRÓNIA

A gadameri játékfogalom jelentőségéről sokat tudunk, a derridai dekonstrukció játékoságáról is. Az *Igazság és módszer*ben a játék „játszódik”, és a játék folyamata fontosabb a játzóknál, akiknek fel kell oldódnuk a játékban. Derrida kétféle játékról – jelről, struktúráról és interpretációról – ír:

Az egyik arról álmodik, hogy képes lesz a játék és a jel rendje elől elillanó valamiféle igazság vagy kezdet/eredet megfejtésére, és az interpretáció szükségességét úgy éli meg, mint valami száműzetést. A másik, mely nem fordul már a kezdet/eredet felé, fenntartja a játékot, és megkísérli, hogy az emberen és az emberiségen túlra jusson, hiszen az ember neve annak a lénynek a neve, aki a metafizika, illetve az ontoteológia történetén keresztül, vagyis egész története során a teljes jelenlétről, a biztos alapról, a kezdetről és a játék végéről álmodott.²²

A metafizikán innen maradó – vagy legalábbis valahová eljutni vágyó – hermeneutikai megközelítéssel szemben az „innen-maradás” és a „túlra-kerülés” kérdését mintegy felfüggesztő dekonstruktív játék közelebb juthat az élet megértéséhez. Egyébiránt észre kell vennünk, hogy a gadameri játékfogalomban is ott rejlenek a derridai értelmezés elemei.

Érdekelt, hogy a komoly vita során egyáltalán előjött-e ez a játékra hangozgatás. Ha úgy fogjuk fel, hogy itt játék-vita folyt, akkor feltételeznünk kellene, hogy azonos, kölcsönösen elfogadott szabályok szerint játszott a két fél. Tudjuk, „aki a játékot nem veszi komolyan, az játékrontó”.²³ Nyilvánvalóan Gadamer igenis komolyan vette a dialógus-játékot, vagyis nem tekintette

²⁰ Hans-Georg Gadamer: Olvasni olyan, mint fordítani, Ford. Simon Attila, *Vulgo*, 2000. 3-4-5., 19-24., 23-4.

²¹ Lásd Hans-Georg Gadamer: *Letter to Dallmayr*, Ford. Richard Palmer and Diane Michelfelder, In. *Dialogue and Deconstruction*, 93-101.

²² Jacques Derrida: *A struktúra, a jel és a játék az embertudományok diszkurzusában*, Ford. Gyimesi Tímea, *Helikon*, 1994. 1-2. 21-34., 34.

²³ Hans-Georg Gadamer: *Igazság és módszer*, Ford. Bonyhai Gábor, Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 134.

játéknak az eszmecserét. A vita szövegeiben is előkerül a játék, ám a szituatív tréfa és az ironia szövegellenes komolytalansága távol van a gadameri játékfogalomtól. Az ironia antitextusaitól óva intő passzusban azt is megtudjuk, hogy „valamit ironikusként felfogni [...] gyakran semmi egyebet nem jelent, mint olyan tettet, amit az interpretáló kétségbeesésből követ el” [*Verzweiflungstat*].²⁴ Míg a szóbeli ironizálásnál a gesztusok, a hanglejtés segít beazonosítani a szöveg értelmét, illetve a közös háttér, valóságalap is segíti az indirekt közlés kódolását, írott szöveg esetén az ironia kétségbe ejt. Ugyanígy a retorikai töltelékanyagok, a *pszeudotextusok* is komolytalanok, szövegellenesek; ezekről mondja, hogy milyen nehéz felismerni, és jól fordítani, illetve nem fordítani az ilyen szövegelemeket. Az eminens textusok, az irodalmi szövegek bővelkednek anti-, pszeudo- és pretextusokban, sőt, előszere-ttel építenek be a szójátékokat: „A szójátékok nem egyszerűen a szavak többretegűségének és polivalenciájának játéka, amikből kialakul a költői szöveg – bennük sokkal inkább önálló értelemegységek vannak egymás ellen kijátszva”.²⁵ Arra itt nem tér ki, hogy a szójáték antitextus, vagy toldalék, netán ürügy.

A „szavak reflexivitással töltődnek fel”, írja Gadamer, ám szigorúan csak az irodalomban; ő szinte soha nem él szójátékkal, nem úgy Derrida, aki filozófiai diskurzusait is teletűzdeli velük. Fred R. Dallmayr írja kettőjük játékáról, hogy míg Gadamer beépíthetőnek tartja a nyelv játékait, mikor a művészetet alárendeli a megértésnek, addig Derridánál a szavak túlnőnek a gondolatokon, és a művészi játék nem integrálható az értelmi megértésbe.²⁶ Gadamer utópikus humanizmusával Derrida disztópikus ironiája áll szemben: nem csak kérdőjelei, még idézőjelei – annak „feszítőkampói” (*Spurs*) – is kizökkentenek, kimozdítanak és elbizonytalanítanak. A derridai dekonstruktív ironia prezentálására bármely tőle vett antitextus remek példa lehet; vegyük a már említett remegő sündisznó-poémát az összes stresszes struktúrájával a *sztrádán*. A derridai ironikus attitűd bemutatása pedig Nietzsche intuitív emberét idézi fel/meg *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* című írásból. Ő az „a művész”, aki alkotó fantáziájában, szemben a fogalmakat rendszerező tudományos elmével, a fogalomgerendázatot „halomra dönti, feldúlja, ironikusan ismét összerakja”, vagyis újra-rendezi, átértelmezi a kopott metaforákat, szavainkat.²⁷

²⁴ Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, 30. Németül Gadamer: *Text und Interpretation*, 348.

²⁵ Gadamer: *Szöveg és interpretáció*, 35.

²⁶ Fred R. Dallmayr: *Hermeneutika és dekonstrukció: Gadamer és Derrida dialógusa*, Ford. Sajó Sándor, *Literatura*, 1991. 4. 380-400., 388.

²⁷ Friedrich Nietzsche: *A nem-morálisan fölfogott igazságról és hazugságról*, Ford. Tatár Sándor, *Athenaeum*, 1992. 3. 3-15., 13-14.

Végül, ha már játék, visszatérnék a bizalom köreihez és a pop kultúrához. Korábban említettem, hogy a Gadamer-Derrida párbeszéd akár tánc is lehetne: nem a combok csókja, a tangó, inkább egy szabályos, jól körülírt, kötelező kör, egy keringő. Szívem szerint éles pengeváltásokat vártam volna, és eszembe jutott a *Zorró álarca* kalandfilm egy jelenete a vívás köreivel, ahol az ellenfelek körbetáncolják egymást, és a hozzáértés/megértés függvényében jutnak egymáshoz közelebb. Egyre beljebb és beljebb léphetnek a másik köré húzott védelmi koncentrikus körökben, már ha a másik hagyja ezt, illetve bízva saját magában, saját hozzáértésében, beengedi az ellenfelet saját köreibe, hogy aztán majd ellentámadásba lendüljön. Ironikusan talán tanulságos lehet a küzdőkör és a tréning metaforikája a Gadamer-Derrida „vita” újra-olvasatához. Ám annak eldöntését, hogy allegóriámban ki a Mester és ki a Tanítvány, az olvasóra bízom.

YOU 1. ábra: A bizalom körén kívül

2. ábra: A vívókör